

УДК 94(477.7):37:271.2“1900/1918”

Катеринославська духовна семінарія на тлі історичних реалій початку ХХ ст.

Наталія Діанова

доктор історичних наук, професор

ORCID: 0000-0003-0406-6907

dianova@onu.edu.ua

+38 050 39 01 793

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
вулиця Дворянська, 2, м. Одеса, Україна, 65 082

Анотація. *Мета* поданої роботи полягає у висвітленні деяких аспектів розвитку Катеринославської духовної семінарії в контексті її досягнень та проблем на початку ХХ ст. *Методи дослідження:* описовий та ретроспективний. Їх застосування дало можливість відтворити переважно більшість історичних сюжетів, пов'язаних із діяльністю Катеринославської духовної семінарії в зазначений період.

Основні результати. Проаналізовано історичні умови та особливості діяльності Катеринославської семінарії на початку ХХ ст. Досліджено роль єпархіальних архієреїв та ректорів у процесі розвитку навчального закладу. Зазначено, що значних здобутків семінарія досягла завдяки зусиллям першого в ХХ ст. ректора, в подальшому Катеринославського архієпископа Агапіта (Вишневського).

Використаний у роботі комплекс документів дає можливість реконструювати становище семінарії упродовж 1906-1914 рр., за часів ректорства протоієрея Андрія (Одинцова). Вказано, що навчально-виховний процес у духовній семінарії в цей час перебував під контролем Катеринославського єпископа Сімеона (Покровського). Проаналізовано основні досягнення та проблеми, які виникли в даний період. Керівництво семінарії не змогло захистити заклад від проникнення революційних настроїв, які з'явилися у суспільстві. Підкреслено формування вільнодумства серед учнів, що привело до порушення ними дисципліни та статуту семінарії. У 1910 р. була розкрита діяльність таємного гуртка із 16-ти семінаристів, мета якого полягала у створенні загально-семінарського союзу та розповсюдженні національно-революційних ідей. Покарання порушників дисципліни та боротьба з проявами вільнодумства не врятували навчальний заклад від подальших історичних реалій.

З'ясовано, що за часів ректорства Йосипа Кречетовича (1915-1918 рр.) семінарія мала усі можливості для свого подальшого розвитку. Підтвердженням є зростання чисельності учнів на 1917 р. і високий рівень її фінансового забезпечення.

Таким чином, Катеринославська духовна семінарія за 18 років своєї діяльності в ХХ ст. пройшла активну фазу від піднесення свого розвитку до закриття навчального закладу. Активна позиція Катеринославських ієрархів, ректорів і викладачів сприяли науково-освітньому розвитку семінарії, яка по праву посідала вагоме місце серед інших духовних навчальних закладів на території України. Проте історичні події, які припали на цей період часу, не могли не позначитись на життєдіяльності викладацького колективу та семінаристів. Закриття семінарії стало наслідком революційних перетворень в країні.

Практичне значення: основні положення публікації можуть стати основою для подальших наукових розробок. Вони рекомендуються для використання дослідникам зазначеної проблематики.

Оригінальність: зумовлена незаангажованим підходом при розгляді використаних наукових праць дослідників та архівних джерел.

Наукова новизна: вперше запропоновано комплексне дослідження особливостей розвитку Катеринославської духовної семінарії через призму діяльності її ректорів у контексті історичних подій початку ХХ ст.

Тип статті – теоретична, дослідницька.

Ключові слова: Катеринославська духовна семінарія; єпархія; архієреї; ректори; розвиток; революційні події.

© Наталія Діанова, 2020.

УДК 94(477.7):37:271.2“1900/1918”

Екатеринославская духовная семинария на фоне исторических реалий начала XX в.

Наталія Діанова

доктор исторических наук, профессор

ORCID: 0000-0003-0406-6907

dianova@onu.edu.ua

+38 050 39 01 793

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова
улица Дворянская, 2, г. Одесса, Украина, 65 082

Аннотация. *Цель* представленной работы заключается в освещении некоторых аспектов развития Екатеринославской духовной семинарии в контексте ее достижений и проблем в начале XX в. *Методы исследования:* дескриптивный и ретроспективный. Их использование предоставило возможность воспроизвести подавляющее большинство исторических сюжетов, связанных с деятельностью Екатеринославской духовной семинарии в указанный период.

Основные результаты. Проанализированы исторические условия и особенности деятельности Екатеринославской семинарии в начале XX в. Исследована роль епархиальных архиереев и ректоров в процессе развития учебного заведения. Отмечено, что значительных достижений семинария достигла благодаря усилиям первого в XX в. ректора, в дальнейшем Екатеринославского архиепископа Агапита (Вишневого).

Использованный в работе комплекс документов дает возможность реконструировать положение семинарии в течение 1906-1914 гг., во времена ректорства протоиерея Андрея (Одинцова). Указано, что учебно-воспитательный процесс в духовной семинарии в это время находился под контролем Екатеринославского епископа Симеона (Покровского). Проанализированы основные достижения и проблемы, которые возникли в данный период. Руководство семинарии не смогло защитить заведение от проникновения революционных настроений, возникших в обществе. Подчеркнуто формирования свободомыслия среди учащихся, что привело к нарушению ими дисциплины и устава семинарии. В 1910 г. Была раскрыта деятельность тайного кружка из 16-ти семинаристов, цель которого заключалась в создании обще-семинарского союза и распространении национально-революционных идей.

Наказания нарушителей дисциплины и борьба с проявлениями свободомыслия не спасли учебное заведение от дальнейших исторических реалий. Установлено, что во времена ректорства Иосифа Кречетовича (1915-1918 гг.) семинария имела все возможности для своего дальнейшего развития. Подтверждением является рост численности учащихся к 1917 г. и высокий уровень ее финансового обеспечения.

Таким образом, Екатеринославская духовная семинария за 18 лет своей деятельности в XX в. прошла активную фазу от подъема своего развития к закрытию учебного заведения. Активная позиция Екатеринославских иерархов, ректоров и преподавателей способствовали научно-образовательному развитию семинарии, которая по праву занимала важное место среди других духовных учебных заведений на территории Украины. Однако исторические события, которые пришлось на этот период времени, не могли не отразиться на жизнедеятельности преподавательского коллектива и семинаристов. Закрытие семинарии стало следствием революционных преобразований в стране.

Практическое значение: основные положения публикации могут стать основой для дальнейших научных разработок. Они рекомендуются для использования исследователям указанной проблематики.

Оригинальность: обусловлена незаангажированным подходом при рассмотрении использованных научных трудов исследователей и архивных источников.

Научная новизна: впервые предложено комплексное исследование особенностей развития Екатеринославской духовной семинарии через призму деятельности ее ректоров в контексте исторических событий начала XX в.

Тип статьи: теоретическая, исследовательская.

Ключевые слова: Екатеринославская духовная семинария; епархия; архиереи; ректоры; развитие; революционные события.

LCC DK508-508.95LC446-454

Katerinoslav Theological Seminary against the backdrop of the historical realities of the early 20th century

Natalia Dianova

Doctor of Historical Sciences, Professor

ORCID: 0000-0003-0406-6907

dianova@onu.edu.ua

+38 050 39 01 793

Odessa I.I. Mechnikov National University
2, Dvoryanskaya str., Odessa, 65 082, Ukraine

Abstract. *The purpose* of this work is to highlight some aspects of the development of the Katerinoslav Theological Seminary in the context of its achievements and problems in the early twentieth century.

The purpose of this work is to some aspects of the development of Ekaterinoslav Theological Seminary

Application of scientific *methods* of the analysis and synthesis made reproduce the vast majority of historical plots related to the activities of the Katerinoslav Theological Seminary in the specified period.

Main results The historical conditions and features of the activity of the Katerinoslav Seminary during 18 years of the 20th century are analyzed. The role of diocesan bishops and rectors in the development of an educational institution has been investigated. It is noted that the seminary achieved significant achievements thanks to the efforts of the first in the XX century rector, later Yekaterinoslav Archbishop Agapit (Vishnevsky).

The set of documents used in the work makes it possible to reconstruct the position of the seminary during 1906-1914, during the rectorship of Archpriest Andrei (Odintsov). It is indicated that the educational process in the theological seminary at that time was under the control of the Yekaterinoslav Bishop Simeon (Pokrovsky). The main achievements and problems that arose during this period are analyzed. The leadership of the seminary could not protect the institution from the penetration of revolutionary sentiments that arose in society. Emphasized by the formation of free-thinking among students which led to their violation of discipline and the charter of the seminary. In 1910, the activity of a secret circle of 16 seminarians was revealed, the purpose of which was to create a general seminar union and disseminate national revolutionary ideas. Punishments for violators of discipline and the fight against manifestations of free-thinking did not save the educational institution from further historical realities.

It has been established that during the rectorship of Joseph Krechetovich (1915-1918) the Seminary had all the opportunities for its further development. Confirmation is the growth in the number of students by 1917 and the high level of its financial support.

Thus, the Yekaterinoslav Theological Seminary for 18 years of its activity in the twentieth century passed an active phase from the rise of its development to the closure of the educational institution. The active position of the Yekaterinoslav hierarchs, rectors and teachers contributed to the scientific and educational development of the seminary, which rightfully occupied an important place among other theological educational institutions in Ukraine. However, the historical events that fell on this period of time could not but affect the life of the teaching staff and seminarians. The closure of the seminary was the result of revolutionary transformations in the country.

Practically significant: the main provisions of the publication can become the basis for the existing scientific stores. The stench is recommended for victorious persons to the presenters of the aforementioned problems.

Originality: is due to an unbiased approach when considering the used scientific works of researchers and archival sources.

Scientific novelty for the first time, a comprehensive study of the peculiarities of the development of the Yekaterinoslav Theological Seminary through the prism of the activities of its rectors in the context of historical events of the early 20th century was proposed.

Type of article: theoretical, research.

Keywords: Yekaterinoslav theological seminary; diocese; bishops; rectors; development; revolutionary events.

Постановка проблеми. Духовна освіта в українських єпархіях упродовж XIX – початку XX ст. перебувала в полі посиленої уваги православної ієрархії, яка опікувалась її становленням та подальшим розвитком. Це стосувалось і Катеринославської єпархії, де знаходилась перша в південному регіоні духовна семінарія, яка відігравала важливу роль у духовному та освітньому житті краю. Піднесенню її освітнього рівня сприяла плеяда видатних релігійних і наукових діячів, які залишили важливий слід не лише в історії семінарії, але й України в цілому. Серед них архієреї: Гавриїл (Розанов), Феодосій (Макаревський), Далмат (Долгополов), Сімеон (Покровський), які під час перебування на Катеринославській кафедрі усіяло підтримували розвиток духовної освіти; ректори семінарії: архимандрит, доктор богословських наук, професор Іоакім (Вечерков), архієпископ Агапіт (Вишневський), єпископ Андрій (Одинцов); викладачі: науковий діяч, історик церкви В. Біднов, протоієрей, дослідник краю М. Нікольський та багато інших.

Вихованці семінарії ставали не лише церковнослужителями, але й науковцями, викладачами духовних і світських навчальних закладів та посідали вагоме місце в суспільстві. Зокрема, архієпископ Мелетій (Леонтович), який впродовж 1824-1828 рр. обіймав посаду ректора Київської духовної академії; відомий церковний і науковий діяч Антонін (Капустін) та ін.

Та попри усі здобутки семінарія не могла бути осторонь революційних подій, які привели до закриття навчального закладу.

Історіографія проблеми значний період часу була представлена здебільшого роботами світських і церковних істориків XIX ст., які розглядали розвиток духовної освіти в контексті дослідження християнства, в тому числі й на півдні України. Насамперед це праці: Ф. Благовидова (Благовидов, Ф. В., 1891), Б. Тітлінова (Титлинов, Б. В., 1909), Феодосія (Макаревського) (Феодосій (Макаревський), 1875) та інших. На початку XX ст. з'явилися видання В. Біднова, де на основі документальних матеріалів відображено історію Катеринославської єпархії та Катеринославської духовної семінарії. У 1904 р. професор В. Біднов опублікував свою працю з історії Катеринославської духовної семінарії, написану на основі документів архіву Катеринославської духовної консисторії, де розглянув період від її заснування до 1817 р. (Біднов, В. А., 1904). Згодом, у 1912 р., він видав нову збірку документів, які дали можливість заповнити певну лагуну в написанні історії семінарії (Біднов, В. А., 1912). Попри значний науковий інтерес вказаних досліджень, вони стосуються історії заснування та діяльності семінарії в XIX ст.

На сучасному етапі розвитку історичної науки проблема духовної освіти в Катеринославській єпархії знайшла подальший розвиток у працях істориків. Деякі автори розглядають зазначену проблему як складову своїх наукових інтересів, торкаючись її опосередковано. Зокрема, І. Лиман досліджуючи процес становлення мережі духовних навчальних закладів на території Південної України з кінця останньої чверті XVIII до середини XIX ст., зупиняє свою увагу не лише на загальних проблемах духовної освіти в цілому, але й Катеринославської духовної семінарії, зокрема (Лиман, І. І., 2004). Освітній діяльності православного духовенства в Україні наприкінці XIX – початку XX ст. присвячено дисертаційне дослідження Г. Степаненко, в якому авторка не оминула увагою й духовні навчальні заклади Катеринославської губернії (Степаненко, Г. В., 2002). Т. Твердохліб торкнулася важливого питання, що стосується підготовки семінаристів українських губерній до педагогічної діяльності в останній чверті XIX ст. (Твердохліб, Т. С., 2018). Вагомим для зазначеної публікації є дослідження Є. Сніди, в якому розглянуто фінансове та матеріальне забезпечення Катеринославської духовної семінарії в 1917 р. (Сніда, Є. О., 2014). Розвитку Катеринославської духовної семінарії приділена певна увага в монографії Н. Діанової (Діанова, Н. М., 2012). Авторка розглянула дану проблему в контексті освітньої діяльності вищого православного духовенства Південної України з кінця XVIII до початку XX ст.

Попри помітне поживлення в дослідженні теми її наукова розробка ще не здійснена і залишається значне коло питань, які недостатньо висвітлені в історичній літературі. Відсутність монографічного дослідження, яке стосується основних тенденцій розвитку духовної освіти в Катеринославській єпархії, дає підставу вважати подану наукову розвідку досить актуальною.

Мета дослідження полягає у висвітленні деяких аспектів розвитку Катеринославської духовної семінарії в контексті її досягнень та проблем на початку ХХ ст.

Джерельна база представлена документами, які дозволяють розкрити зазначену наукову проблему. Провідну роль серед них відіграють архівні матеріали, що зберігаються у фондах Російського державного історичного архіву, які стосуються діяльності духовних навчальних закладів Катеринославської єпархії. Зокрема, у фонді «Навчальний комітет при Синоді» (Ф. 802) є документи, що дають можливість певною мірою репрезентувати навчально-виховний процес у Катеринославській духовній семінарії на початку ХХ ст. (РДА. Ф. 802. Оп. 15. Спр. 254).

Серед опублікованих джерел вагоме значення мають витяги з річних звітів обер-прокурора Св. Синоду, які містять статистичні матеріали, що дозволяють прослідкувати діяльність духовних навчальних закладів (Всепопданейший отчет обер-прокурора Святейшого Синода по ведомству православного исповедания за 1913 г., 1915). Використаний комплекс джерел та дослідницької літератури дає можливість розкрити мету наукової публікації.

Виклад основного матеріалу. З початком ХХ ст. розпочався новий етап в історії Катеринославської духовної семінарії, який тривав до припинення її діяльності в 1918 р. Зазначений період характеризувався подальшим розвитком Православної Церкви та збереженням її важливих позицій в суспільстві. Водночас значного поширення набули кризові явища, які розпочалися з кінця минулого століття. Вони були зумовлені розповсюдженням протестантизму та марксистської ідеології на українських землях. Під їх впливом відбувалася відчуженість від релігії та духовенства певної частини міських жителів. Революційні події 1905-1907 рр. висвітили проблеми Церкви, яка не змогла своєчасно реформувати церковне життя у відповідності до нових реалій. З часом революційні ідеї почали проникати й до навчальних закладів, у тому числі й духовних. Не стала виключенням і Катеринославська семінарія, яка була головним духовним навчальним закладом Катеринославської єпархії.

Попри короткий період існування Катеринославської духовної семінарії в ХХ ст. (18 років) там змінилось п'ять ректорів, діяльність яких певною мірою позначилась на розвитку навчального закладу. Кандидати на цю посаду призначались за рекомендацією архієпископа, який безпосередньо контролював Правління семінарії. Першим ректором у ХХ ст. став високоосвічений і національно орієнтований Агапіт (Вишневський), який посідав цю посаду упродовж 1898-1902 рр. Він активно опікувався підвищенням освітнього рівня семінаристів. Вміле керівництво та достатньо високе фінансування семінарії, яке здійснювалось здебільшого за рахунок держави, єпархії та іменних пожертвувань світських і духовних осіб, сприяло активному розвитку навчального закладу.

Досить короткий проміжок часу (1902-1904 рр.) семінарію очолював Іоанникій (Дячков), якого невдовзі змінив протоієрей Андрій (Одинцов). Він успішно працював на посаді ректора упродовж 1906-1914 рр. і залишив її у зв'язку із звільненням від духовно-навчальної служби і призначенням настоятелем місцевої церкви. Будучи ректором семінарії протоієрей одночасно викладав Св. Письмо і активно займався просвітницькою діяльністю. Зокрема, він був почесним членом Гоголівського просвітницького товариства і членом правління міської бібліотеки; головою Єпархіальної навчальної ради та братства Св. Кирила і Мефодія. У цей час семінарія досягла значних показників свого розвитку. До навчального закладу продовжувався відкритий доступ представникам різних станів, проте більшість семінаристів була із сімей духовенства. Так у 1912-1913 навчальному році в семінарії навчалось 315 учнів, 267 із яких були дітьми духовенства і лише 48 осіб із представників

інших станів (Всепопданейший отчет обер-прокурора Святейшого Синода по ведомству православного исповедания за 1913 г., 1915, с. 64-65, 68-69).

Випускники семінарії, які належали до стану духовенства, могли отримати не лише вищу духовну освіту, але й вступати до вищих світських навчальних закладів. Це вказує на високий рівень освіти, який надавався в Катеринославській духовній семінарії. Спільними зусиллями ректора і професорсько-викладацького складу семінарії вона стала вагомим осередком духовної освіти в південному регіоні Російської імперії. Під керівництвом Андрія (Одинцова) працювали 11 викладачів обов'язкових і чотири викладача необов'язкових предметів, які мали вищу духовну освіту. Викладацький склад відзначався значною фаховою підготовкою і був представлений 13-ма кандидатами богослов'я і одним магістром, яким був В. Біднов (РДІА, арк. 1). Варто зазначити, що В. Біднов працював у семінарії з 1903 р. помічником інспектора і викладачем загальної та світської історії, німецької мови, психології, філософії та деяких інших дисциплін. Окрім освітянської роботи Василь Олексійович активно займався науковою роботою в складі Катеринославської вченої архівної комісії. Там він співпрацював з видатними істориками: Д. Дорошенком, В. Машуковим, Я. Новицьким А. Синявським, Д. Яворницьким та іншими. Його наукові праці, написані в цей період, стали важливим підґрунтям для вивчення історії Південної України та запорозького козацтва.

Навчально-виховний процес у духовній семінарії перебував під контролем Катеринославського єпископа Сімеона (Покровського). Він особисто відвідував навчальний заклад, спілкувався зі студентами, націлював їх на високий рівень освіти й духовності, особисто відвідував уроки викладачів, часто був присутнім на екзаменах. Єпископ контролював не лише успішність, але й поведінку учнів, яка в зазначений період часу потребувала особливої уваги. Це зумовлено формуванням вільнодумства серед семінаристів, порушення ними дисципліни та статуту семінарії. Яскравим прикладом є протест проти семінарського жорсткого режиму, який наприкінці жовтня 1910 р. висловили учні молодших чотирьох класів. Вони вимагали послаблення дисципліни та більш гуманного відношення з боку керівництва навчального закладу. Усі вимоги в письмовому вигляді були подані ректору й обговорені на засіданні Правління семінарії. Було прийнято рішення попередити семінаристів про необхідність дотримання статуту семінарії. Лідери незадоволених учнів отримали дисциплінарне покарання. Архієпископ та керівництво семінарії вважали, що цим рішенням вони зможуть в подальшому запобігти подібним явищам.

Проте місяць по тому деякі семінаристи старших класів були запідозрені в розповсюдженні національно-революційних ідей. Підтвердженням цього є архівні документи, що зберігаються в Російському державному історичному архіві. Вони свідчать, що в Катеринославській семінарії діяв таємний гурток із 16-ти осіб на чолі з учнем 6-го класу Петром Коробчанським. Мета членів цього гуртка полягала в створенні загально-семінарського союзу внаслідок залучення до нього учнів інших семінарій. Поліція знайшла у цих семінаристів україномовну літературу, зокрема, газети «Село» та «Рада», рукописний журнал «Промінь» тощо. У П. Коробчанського вилучено ще й звіти семінаристів, надіслані з різних семінарій про готовність до об'єднання. Наслідком стало звільнення його з семінарії, арешт і ув'язнення. Решта членів гуртка отримали дисциплінарне покарання у вигляді зниження оцінки з поведінки, строгого попередження і встановлення контролю за їх поведінкою (РДІА, арк. 15-29).

Як бачимо, Катеринославська духовна семінарія не була достатньо захищена від проникнення революційних настроїв, які формувались у суспільстві. Керівництво надіялось запобігти цьому процесу шляхом покарань та жорсткої боротьби з будь-якими проявами вільнодумства. Проте це не врятувало навчальний заклад від подальших історичних реалій.

Останнім ректором Катеринославської духовної семінарії став кандидат богослов'я, протоієрей Йосип Кречетович (1915-1918 рр.). Він був вихованцем Московської духовної академії й певний час займався освітянською та науковою діяльністю в різних російських єпархіях. Про його наукові здобутки свідчить обрання членом Оренбурзької вченої архівної

комісії та Товариства історії і старожитностей російських при Московському університеті. Разом із призначенням Й. Кречетовича ректором Катеринославської духовної семінарії, він став членом Катеринославської Училищної ради і членом ради Братства Св. Володимира. Тоді ж він був обраний членом Катеринославської вченої архівної комісії і членом Статистичного комітету. Попри те, що діяльність семінарії в період його ректорства припала на непростий для країни період, вона мала усі можливості для подальшого розвитку. Підтвердженням цього є зростання кількості семінаристів до 797 осіб у 1917 р., що майже на 100 осіб більше порівняно з попереднім роком. Розвитку семінарії активно сприяв і Катеринославський єпископ Агапіт (Вишневський) – колишній ректор семінарії, якому близькими були її проблеми. До того ж, як стверджує сучасний дослідник Є. Сніда, фінансово-матеріальне забезпечення семінарії, попри кризові явища, було досить високим навіть упродовж 1916-1917 рр., що зумовлено значною державною підтримкою. Так у 1917 р. надходження до бюджету Катеринославської духовної семінарії порівняно з попереднім роком зросли і становили 236 421 руб. 93 коп.

Проте значна частина коштів йшла на фінансове утримання керівництва і викладацького складу та потреби навчального закладу, і менша – на матеріальне забезпечення семінаристів. Зокрема, ректор отримував заробітну плату 3 822 руб. на рік та мав безоплатне житло, інспектор – 2 940 руб., викладач близько 1 300-1500 руб. Це було майже втричі більше, ніж заробітна плата народного учителя, яка становила на той час лише 552 руб. (Сніда, Є. О., 2014, с. 47-49).

Йосип Кречетович брав активну участь у церковній роботі, але його погляди кардинально відрізнялися від поглядів архієрея. Агапіт (Вишневський) в період перебування на чолі Катеринославської єпархії дотримувався національно-патріотичної позиції. Він був учасником Всеукраїнського Церковного Собору в 1918 р., де активно підтримав ідею створення Української автокефальної церкви (Стародуб, А. В., 2001).

Й. Кречетович не став прихильником ідеї автокефалії. У 1917 р. він був делегатом Помісного собору Російської Православної церкви в Москві від Катеринославської єпархії. Взагалі український єпископат був на 90% зрусифікованим і повністю орієнтувався на рішення Всеросійського собору, які були обов'язковими для Православної церкви в Україні, та на новообраного Московського патріарха Тихона (Белавіна). Православна церква на українських землях, ослаблена протиріччями та відсутністю єдності поглядів ієрархії на її майбутнє, не змогла протистояти натиску революційних подій. Це відбилося й на долі духовних навчальних закладів. Зокрема, 23 (10) травня 1918 р. правління Катеринославської духовної семінарії заслухало лист Департаменту Ісповідань за № 407, де повідомлялось про усунення Й. Кречетовича з посади ректора семінарії. Йому пропонувалось звільнити квартиру до 15 червня 1918 р., тобто до виборів нового ректора (Діанова, Н. М., 2012, с. 246). Проте новий ректор так і не був обраний, а сама семінарія припинила своє існування.

Висновки. Катеринославська духовна семінарія за 18 років своєї діяльності в ХХ ст. пройшла активну фазу від піднесення свого розвитку до закриття навчального закладу. Активна позиція Катеринославських ієрархів, ректорів і викладачів сприяли науково-освітньому розвитку семінарії, яка по праву посідала вагоме місце серед інших духовних навчальних закладів на території України. Проте історичні події, які припали на цей період часу, не могли не позначитись на життєдіяльності викладацького колективу та семінаристів. Закриття семінарії стало наслідком революційних перетворень, які відбулися в країні в цілому та на українських землях, зокрема.

Враховуючи актуальність теми для дослідження розвитку духовної освіти, вона вимагає подальшої розробки та вивчення. Подальше розширення джерельної бази дасть можливість поглибити тему, більш широко розглянути розвиток духовної освіти в Катеринославській губернії зазначеного періоду, створити просопографічний портрет керівників духовних навчальних закладів.

Бібліографічні посилання

Беднов, В. А., 1912. Документы, относящиеся к истории Екатеринославской духовной семинарии. *Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии*. Вып. 8. Екатеринослав, сс. 185-261.

Беднов, В. А., 1904. *Краткие исторические сведения о Екатеринославской духовной семинарии*. Екатеринослав.

Беднов В. А., 1904. *Материалы для истории Екатеринославской духовной семинарии. Образцы ученических сочинений 1830 г. (Верши)*. Екатеринослав.

Благовидов, Ф. В., 1891. *Деятельность русского духовенства в отношении к народному образованию в царствование императора Александра II*. Казань : тип. Императорского Университета.

Всеподданейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода по ведомству православного исповедания за 1913 г., 1915. СПб. : Синодальная типография.

Діанова, Н. М., 2012. *Внесок вищого православного духовенства Південної України у розвиток історичної науки і освіти (кінець XVIII – початок XX ст.)*. Одеса : Фенікс.

Лиман, І. І., 2004. *Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX ст.* Запоріжжя : РА «Тандем – У».

Російський державний історичний архів (РДІА). Ф. 802, оп. 15, спр. 254.

Сніда, Є. О., 2014. Фінансове та матеріальне забезпечення Катеринославської духовної семінарії у 1917 р. *Історія торгівлі, податків та мита*. № 1(9). Дніпро, сс. 46-50.

Стародуб, А. В., 2001. Агапіт // *Енциклопедія сучасної України*. Доступно: <http://esu.com.ua/search_articles.php?id=42503>.

Степаненко, Г. В., 2002. *Освітня діяльність православного духовенства в Україні (XIX – початок XX ст.)*. Автореф. дис. ... канд. історичних наук. Київ.

Твердохліб, Т. С., 2018. Теоретична підготовка учнів духовних семінарій до педагогічної діяльності в останній чверті XIX століття (на матеріалах українських губерній). *Теорія та методика навчання та виховання*. Вип. 45. Харків, сс. 171–186.

Титлинов, Б. В., 1909. *Духовная школа в России в XIX столетии. Вып. второй (Протасовская эпоха и реформы 60-х годов)*. Вильна : тип. «Артель печатного дела».

Феодосій (Макаревський), 1875. Краткие сведения о Екатеринославской епархии и епископах ея. *Екатеринославские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный*. № 8, 9, Екатеринослав.

References

Bednov, V. A., 1912. Dokumenty, odnosyashchiesya k istorii Ekaterinoslavskoy dukhovnoy seminarii [Documents related to the history of the Yekaterinoslav Theological Seminary]. *Letopis' Ekaterinoslavskoy uchenoy arkhivnoy komissii*. Vyp. 8. Ekaterinoslav, ss. 185-261.

Bednov, V. A., 1904. *Kratkie istoricheskie svedeniya o Ekaterinoslavskoy dukhovnoy seminarii* [Brief historical information about the Yekaterinoslav Theological Seminary]. Ekaterinoslav.

Bednov, V. A., 1904. *Materialy dlya istorii Ekaterinoslavskoy dukhovnoy seminarii. Obratzsy uchenicheskikh sochineniy 1830 g. (Virshi)* [Materials for the history of the Yekaterinoslav Theological Seminary. Samples of student essays in 1830 (verses)]. Ekaterinoslav.

Blagovidov, F. V., 1891. *Deyatel'nost' russkogo dukhovenstva v otnoshenii k narodnomu obrazovaniyu v tsarstvovanie imperatora Aleksandra II* [The activities of the Russian clergy in relation to public education during the reign of Emperor Alexander II]. Kazan' : tip. Imperatorskogo Universiteta.

Vsepoddaneyshiy otchet ober-prokurora Svyateyshego Sinoda po vedomstvu pravoslavnoho ispovedaniya za 1913 g., 1915 [The most submissive report of the Chief Prosecutor of the Holy Synod for the Department of the Orthodox Confession for 1913]. SPb. : Sinodal'naya tipografiya.

Dianova, N. M., 2012. *Vnesok vyshchoho pravoslavnoho dukhovenstva Pivdennoyi Ukrayiny u rozvytok istorychnoyi nauky i osvity (kinets' XVIII – pochatok XX st.)* [The contribution of the higher Orthodox clergy of Southern Ukraine to the development of historical science and education (late XVIII - early XX century)]. Odesa : Feniks.

Lyman, I. I., 2004. *Rosiys'ka pravoslavna tserkva na pivdni Ukrayiny ostann'oyi chverti XVIII – seredyny XIX st.* [Russian Orthodox Church at the Southern of Ukraine of the Last quarter of the XVIII - mid-XIX century]. Zaporizhzhya : RA «Tandem – U».

Rosiys'kyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv (RDIA).F. 802, op. 15, spr. 254 (in Russian).

Snida, Ye. O., 2014. Finansove ta material'ne zabezpechennya Katerynoslavs'koyi dukhovnoyi seminariyi u 1917 r. [Financial and material security of Katerinoslav Spiritual Seminary in 1917 p.]. *Istoriya torhivli, podatktiv ta myta*. # 1(9). Dnipro, ss. 46-50.

Starodub, A. V., 2001. Agapit [Agapit] // *Ency`klopediya suchasnoyi Ukrayiny`*. Dostupno: <http://esu.com.ua/search_articles.php?id=42503 >.

Stepanenko, H. V., 2002. *Osvitnya diyal'nist' pravoslavnoho dukhovenstva v Ukrayini (XIX – pochatok XX st.)* [Sanctifying the activity of the Orthodox clergy in Ukraine (XIX - ear of XX century)]. Avtoref. dys. ... kand. istorychnykh nauk. Kyiv.

Tverdokhlib, T. S., 2018. Teoretychna pidhotovka uchniv dukhovnykh seminariy do pedahohichnoyi diyal'nosti v ostanniy chverti XIX stolittya (na materialakh ukrayins'kykh huberniy) [Theoretical training of scholars of spiritual seminars to pedagogical activity in the last quarter of the 19th century (on materials of the Ukrainian provinces)]. *Teoriya ta metodyka navchannya ta vykhovannya*. Vyp. 45. Kharkiv, ss. 171–186.

Titlinov, B. V., 1909. *Dukhovnaya shkola v Rossii v XIX stoletii. Vyp. vtoroy (Protasovskaya epokha i reformy 60-kh godov)* [Theological school in Russia in the 19th century. Issue the second (Protasov era and reforms of the 60s)]. Vil'na : tip. «Artel' pechatnogo dela».

Feodosiy (Makarevs'kyy), 1875. *Kratkye svedenyia o Ekaterynoslavskoy eparkhyy y epyskopakh eya* [Brief information about the Yekaterinoslav diocese and its bishops]. *Ekaterynoslavskyye eparkhial'nye vedomosti*. Otdel neofytsyal'nyy. # 8, 9, Ekaterynoslav.